

Od Špickramarjeve Francke do častne dvorne dame in visoške gospe Franja Tavčar (1868–1938)

Izvleček

Prispevek predstavlja Franjo, roj. Košenini, ženo dr. Ivana Tavčarja. Zavzetost za narodno stvar jo je zbližala s pisateljem Ivanom Tavčarjem in drug drugega sta spodbujala pri javnem delovanju. Franja je delovala predvsem na dobrodelnem in humanitarnem področju in je zavzela vodilno vlogo med narodnimi damami. Kot sposobna organizatorka je predsedovala predvsem meščanskim liberalnim društvom in bila deležna številnih priznanj. Leta 1925 je bila imenovana za častno dvorno damo jugoslovanske kraljice Marije, leta 1928 pa je kot prva ženska postala ljubljanska častna meščanka. Svoj pečat je pustila tudi na Visokem, ki sta ga s Tavčarjem kupila leta 1893.

Abstract

From »The Lace Dealer's Francka« to lady-in-waiting and mistress of Visoko. Franja Tavčar (1868–1938)

The contribution presents Franja, née Košenini, wife of Dr. Ivan Tavčar. Her commitment to national affairs brought her into contact with the writer Ivan Tavčar and they encouraged each other in public activities. Franja worked mainly in charitable and humanitarian fields and took a leading role among nationally conscious womanhood. As a capable organiser, she presided over primarily middle class liberal societies and received numerous recognitions. In 1925 she was appointed honorary lady-in-waiting to the Yugoslav Queen Marija and in 1928 was the first woman to become an honorary citizen of Ljubljana. She also left her mark on Visoko, which she and her husband bought in 1893.

Uvod

V letu 2011 smo praznovali okroglo 160. obletnico rojstva dr. Ivana Tavčarja. O njem smo lahko brali v prilogi Gorenjskega glasa *Snovanja* (11. oktober 2011), kjer je Miha Naglič izčrpno predstavil vsestransko osebnost dr. Ivana Tavčarja. Zanimiva je bila tudi okrogla miza v Poljanah, posvečena pisatelju Ivanu Tavčarju. Nekajkrat je beseda nanesla tudi na njegovo ženo Franjo. Tavčarjeva obletnica je naključno sovpadla z razstavo *Slovenke v dobi moderne*, ki je bila na ogled v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije. Tu je bila med ženskami, ki so utirale pot uveljavitvi ženskih pravic, predstavljena tudi Franja Tavčarjeva in njena vloga v ženskem gibanju na Slovenskem ob koncu 19. in v 20. stoletju. Ob pripravi gradiva za razstavo je bila zbrana vrsta zanimivosti iz njenega izjemno aktivnega življenja, ki so združene v ta prispevek.

Špickramarjeva Francka

Franja se je rodila v Ljubljani, 8. februarja 1868, v družini nadtelegrafista Gustava Košeninija in Frančiške Arce. Že v zgodnjem otroštvu je ostala brez staršev. Mati je umrla, ko ji je bilo komaj tri mesece, oče, navdušen Sokol in strasten lovec, je umrl za posledicami prehlada, ko Franja še ni dopolnila tretjega leta.

Tako je odraščala pri Špickramarju, Franu Lukmanu, premožnem starem stricu, trgovcu s čipkami. Njegova je bila hiša na Poljanski cesti, v bližini Alojzijevišča. Za Franjo so skrbeli materini bratje in sestre, še zlasti Josipina (teta Ajka). Bili so brez potomcev in Franja – Franica je bila bogata dedinja. Razvajali so jo z vso pozornostjo in ljubeznijo, odraščala je v varnem meščanskem udobju in izobilju, ki so ju omogočali stričevi donosni posli. Kljub temu, da so jo poslali v nemško meščansko uršulinsko šolo, je bilo za njen nadaljnji razvoj pomembno to, da je izven šole živela v narodnozavednem okolju. Teta Ajka jo je vodila v ljubljansko čitalnico, na slovenske gledališke predstave in druge narodne prireditve.¹

Pripadnostno kostumirana Franica Košenini, okoli 1883.
(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

1 Govekar F., Franja in dr. Ivan Tavčar, str. 171–174.

Vzgojena je bila za poslanstvo, ki ga je skozi celo življenje v zvrhani meri izpolnila. Od mladih nog je bila samozavestna in izvrstna organizatorka. Ob obisku cesarja Franca Jožefa (leta 1883, v Ljubljani) je v sprevedu, ki je s svojim programom izražal lojalnost monarhiji, sodelovala v igranem prizoru slovenske kmečke svatbe. Igralci so bili pripadnostno kostumirani v t. i. narodne noše. Ivan Tavčar je tedaj preskrbel godce iz Poljan.² Narodnodemonstrativni dogodek, kjer je Franja prvič javno nastopila, je organizirala narodna dama Marija Murnik.³

S svojo pozitivno energijo, vztrajnostjo in odločnostjo je Franja pridobivala številne sodelavke. Te odlike je opazil tudi, tedaj še odvetnik, dr. Ivan Tavčar, prav tako reden gost na narodnih prireditvah. Zasluge, da sta se spoznala, si v svojih spominih pripisuje tudi njegov politični sopotnik in kasnejši tekmeč Ivan Hribar: *»... Kmalu nato zaslovela je v narodnih krogih ljubljanskih mlada gospica Franja Košeninova. ... Bila je živahna osemnajstletna deklica lepe vnanjosti in prikupljivega vedenja. Dr. Tavčar vnel se je zanj in prosil me je, da sem ga ob večerih spremljal na izprehodih po potih, koder je hodila ona. Začel jej je pošiljati cvetice in kmalu je bila stvar tako daleč, da jo je lahko zasnužil in dobil tudi obljubo, da ga vzame. V dan svatbe, ki je bila v Lukmanovi hiši na Poljanski cesti, bil sem njegove sreče vesel, ko svoje lastne ...«.*⁴

Franica s Poljan

Tudi Franji pisatelj dr. Ivan Tavčar ni bil neznan. V Ljubljanskem zvonu je z navdušenjem brala povesti Emila Leona (Tavčarjev psevdonom) in želela je spoznati pisatelja. Ob prvih srečanjih je Tavčar do nje nastopal pokroviteljsko, ko pa je spoznal njeno samozavest in narodno pokončnost, mu je bila njegova starost edina ovira, da je še nekaj časa omahoval.⁵ Vedel je tudi za številne mlajše Franjine oboževalce, ki jih je, poleg njene mladostne miline, privlačila njena bogata dota. Njena privlačnost je burila domišljijo in erotične fantazije tudi alojzijeviščnikom.⁶

Poleti 1886 je bil Tavčar na zdravljenju v Slatini (Rogaška Slatina, op. M. F.). S Franjo sta si izmenjavala »zaljubljene liste«, kot je pisma svoji izbranki poimenoval

2 Govekar F., Franja in dr. Ivan Tavčar, str. 173.

3 Marija Murnik, roj. Horak (1845–1894), prva, ki je pri nas organizirala delo žensk na dobrodelnem in narodnem področju. Okoli sebe je zbirala dekleta in žene premožnejših slovenskih meščanskih slojev in jih spodbujala h karitativnemu delovanju. Pripadnostno kostumirane so nastopale na narodnih prireditvah. Kljub nemški izobrazbi so v javnosti govorile slovensko. V tedanjem časopisju in širši javnosti so jih poimenovali narodne dame. Marija Murnik je že zgodaj odkrila Franjine sposobnosti in jo vpeljala v javno življenje ter narodno karitativno delovanje. Franja je po njeni smrti postala njena naslednica.

4 Hribar, *Moji spomini*, str. 142–143.

5 Bartol, Franja Tavčerjeva, str. 33–34.

6 Anton Hribar Korinjski, župnik v Zalem Logu, je svoje spomine na dijaška leta in Francico Košenini pripovedoval osnovnošolki Vidi Košmelj. Vir: Košmelj, *Železniki skozi čas*, str. 275.

Leta 1893 se je Franja udeležila velike maškarade, ki jo je Ljubljanski Sokol priredil na pustno nedeljo, v prostorih ljubljanskega strelišča. Sokolska maškarada je predstavljala vrhunec predpustnih veselic v Ljubljani. Časopis Slovenski narod je o dogodku obširno poročal in pohvalil številne elegantne maske ter kostume. »Izmej mask dali so vsi navzoči prvenstvo `krasni lisici, plesa kraljici`, originalni in jako bogato opravljeni« ... Kostum lisice je sestavljala obleka z ogrinjalom iz temno rdečega žameta in podložena s »pomerančno rumenim« atlasom in »naravne lesičje kože«, kot je Franja zabeležila na hrbet fotografije, posnete skozi objektiv fotografa Juliusa Müllerja.

(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

Tavčar. Znanih je enajst pisem, ki jih je Franja, skupaj z odgovori, skrbno hranila. V svojem petem pismu (30. julija 1886) jo Tavčar hudomušno, v svojem slogu, imenuje Franica s Poljan.⁷ Tavčar je štel 36 let, Franja pa jih je imela 18, ko sta se maja 1887 poročila. Tavčarjevi dohodki od advokature niso bili skromni, a poroka z bogato meščansko dedinjo mu je izdatno pripomogla k vzponu na premoženjski in družbeni lestvici. Mesec dni po poroki je kupil meščansko hišo ob Ljubljani, na vogalu Brega in Salendrove ulice. Na Bregu 8 (danes 10) sta bila v pritličju krčma in najemniško stanovanje. Tavčarjevi so živeli v prvem in drugem nadstropju; meščansko stanovanje je obsegalo enajst sob, kabinet in kuhinjo. Leta 1890 so v skupnem gospodinjstvu poleg dr. Tavčarja in žene Franje živeli še dva sinova: Ivan (rojen 1888) in Fran (rojen 1890) in tri služkinje. Dobrih deset let kasneje je bilo stanje nekoliko drugačno. V prvem nadstropju je kot zasebnica živela teta Ajka (Josipina Arce). Družina dr. Tavčarja se je povečala: poleg dveh sinov, Ivana in Frana, se je leta 1891 rodila hči Josipina - Pipa, sledila sta ji leta 1896 rojeni sin Ante in Igor, rojen 1899.⁸ Živeli so v drugem nadstropju. Stanovanje je takrat obsegalo šest sob, kabinet, kuhinjo in predsobo oziroma vrtni salon. V gospodinjstvu so gospe dr. Tavčarjevi pomagale še kuharica, hišna in služkinja.⁹ Nekaj časa je bila za kuharico pri hiši Tavčarjeva sestra Marijana.

7 Literarna zgodovinarica in urednica Tavčarjevih Zbranih del Marja Boršnik domneva, da je poimenovanje Tavčarjeva reminiscenca na rodne Poljane. Vir: Tavčar, *Zbrano delo* 8, str. 193; isti, *Zbrano delo* 6, str. 358.

8 Kot kaže, sta dečka dobila ime po očetu Ivanu in mami Franji, hčerka Pipa po teti Josipini, zadnja dva, Ante in Igor, pa sta dobila ime iz zakladnice slovanskih imen.

9 Anžič, *Hiše na Novem trgu*, str. 166-167.

Narodna dama

Franja je s svojim odločnim in avtoritativnim nastopanjem hitro prevzemala vlogo voditeljice ljubljanskega narodnega ženstva. Leta 1894, po smrti Marije Murnik, je postala predsednica mestne podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda. Od Murnikove je prevzela program in metode dela, dotedanji ekskluzivni krog narodnih dam najpremožnejšega meščanskega sloja pa je skušala razširiti z ženskami nižjih socialnih plasti.¹⁰

Leta 1901 je sodelovala pri ustanavljanju prvih zares ženskih društev: Ženskega telovadnega društva (od 1920 imenovano Atena) in Splošnega ženskega društva.¹¹ Glavni namen društva je bila skrb za široko izobrazbo slovenskih žena in zavzemanje za razširitev pravic žensk ter otrok. Sodelovala je pri ustanavljanju Mladike in dekliškega liceja, Dečjega in materinskega doma v Ljubljani in počitniškega doma za otroke v Kraljevici na Hrvaškem. Dosegla je zgraditev doma za onemogle ženske – Jožefišče na Poljanski cesti. Na pobudo beograjskih žena je v Ljubljani leta 1921 ustanovila in vodila Kólo jugoslovanskih sester, ki je pomagalo Slovincem na zasedenih ozemljih, žrtvam vojne, prirejalo je počitniške kolonije za bolne in oslabele otroke ter delovalo na kulturnem, humanitarnem in obrambnem področju.¹²

Bila je še voditeljica in sodelavka številnih drugih meščanskih liberalnih združenj in društev.¹³ Franja je bila izvrstna predstavnica društev navzven, za sabo pa je imela številne sodelavke, ki so prevzemale precejšen del nalog, a so ostajale v njeni senci. Franjin močan in neomajni značaj je zasenčil marsikatero tudi zaslužno narodno damo,¹⁴ med njimi prav gotovo njeno tesno sodelavko Minko Govekar.¹⁵ *»Čudovito je, da prihaja samopožrtovalno, kamorkoli jo kličejo: nikoli ni utrujena, nikoli naveličana ali malodušna. V svojem vedno enako svetlo gorečem rodoljubju sprejema nespremenjeno mladostno prožna in živahna na svoje rame voljno vse, kar ji nalaga javno življenje ... Lahko rečem, da je tretjino svojega življenja, miru in udobnosti žrtvovala drugim, tretjino pa svojemu možu in deci, ker je bila vzorna nase docela pozabljaljoča žena in mati ...«* je zapisala ob Franjini 60-letnici.¹⁶

Med množico slavošpevov in pohvalnihotic ob njenih obletnicah ter pode-

10 Justin, Franja Tavčarjeva, str. 195.

11 Govekar M., Petindvajsetletnica, str. 186–187; Justin, Franja Tavčarjeva, str. 196.

12 Budna Kodrič, Žensko gibanje na Slovenskem, str. 25.

13 Budna Kodrič, Franja Tavčar, str. 141.

14 Jeraj, Minka Govekar, str. 150–151.

15 Minka Govekar (1874–1950), učiteljica in pisateljica, prevajalka, novinarka, žena Frana Govekarja. Soustanoviteljica in tajnica Splošnega ženskega društva. Poudarjala je pomen izobrazbe in splošne razgledanosti. Bila je izjemno aktivna v ženskem gibanju na Slovenskem, od preloma 19. stoletja do 2. svetovne vojne.

16 Govekar, Franja dr. Tavčarjeva, str. 3.

ljenih častnih naslovih je kritične besede na račun njenega številčnega predsedovanja zmogla le prodorna Marica Nadlišek Bartol.¹⁷ Pogrešala je zdravo konkurenco v delovanju društev, ki je ni, dokler jih vodi ista oseba.¹⁸

Tavčarjeva je zavzemala pomembno mesto tudi pri dobrodelnih akcijah in prireditvah. Med prvo balkansko vojno (1912–1913) je Splošno žensko društvo pod njenim vodstvom zbralo več vagonov oblek, sanitetnega materiala in zdravil ter jih poslalo srbskemu in bolgarskemu Rdečemu križu. V podporo srbskim vojakom je bila leta 1912 pokroviteljica koncerta Ljubljanskega zvona v Beogradu.¹⁹ V zahvalo za odlično organizacijo odmevnih humanitarnih akcij je prejela odlikovanje Rdečega križa.

Zbiranje pomoči se je nadaljevalo tudi med 1. svetovno vojno. Med ohranjenimi drobci Franjine korespondence je tudi pismo slovenskega vojaka, ki se ji v imenu v vojni oslepelih vojakov zahvaljuje za prejete dobrote, s katerimi jih je razveselila za veliko noč (1914):

»Preblagorodna gospa!

V imenu vsih slov. oslepelih vojakov se Vam preblagorodna gospa najlepše zahvaljujem za poslano klobase in pirhe. Prav dobro smo se imeli pri Vaših klobasah, kajti okus kranjskih klobas je za nas Slovence le zmirom najboljši. Bog vam stoterno povrni!

Ob enem se Vam preblagorodna gospa tudi zahvalim za vaše delovanje za slov. invalide pri damskem odboru v Ljubljani. Zasluge slov. gospa in gospodično so take, da si mi poprej sploh predstavljati nismo mogli ...»²⁰

Praznovanje njene 50-letnice je sovpadlo s prelomnimi dogodki v boju za avtonomijo Slovencev, kjer je odigrala pomembno vlogo pri nekaterih vseslovenskih akcijah. Leta 1917 je bila med glavnimi pobudniki zbiranja podpisov za majniško deklaracijo. Skupaj s Cilko Krek,²¹ predstavnico slovenskega katoliškega ženstva, sta zbrali 200.000 ženskih podpisov za deklaracijo. Vezane v sedem debelih knjig sta jih marca 1918 slovesno izročili dr. Antonu Korošču, predsedniku Jugoslovanskega kluba. Navdušenje nad novo domovino je izrazila tudi v

17 Marica Bartol, roj. Nadlišek (1867–1940), učiteljica, tržaška pisateljica, novinarka, urednica *Slovenke* – prvega slovenskega ženskega lista in sodelavka drugih časopisov. Po letu 1919 nadaljuje s publicističnim delom in aktivnim društvenim delovanjem v Ljubljani. Vir: Zemljič, Marica Nadlišek Bartol, str. 278.

18 Bartol, Franja Tavčarjeva, str. 35.

19 Govekar M., Petindvajsetletnica, str. 190.

20 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 13.

21 Cilka Krek (1868–1943), sestra dr. Janeza Evangelista Kreka. Bila je v vodstvu Slovenske krščanske ženske zveze in drugih katoliških društev. Bila je dobra predavateljica, pisala je prispevke v gospodinjске liste in vodila gospodinjске tečaje za delavke, javno se je zavzemala za pravice žensk, revnih in neizobraženih. Bila je ena prvih urednic *Vigredi* in predsednica ženskega odseka Orlic. Vir: Stergar, Cilka Krek, str. 103–107.

spominski knjigi Jute Zarnik,²² s posvetilom in zahvalo: »*Beležiti imej obilo jasnih dni Ostani Jugoslaviji zvesta hči V zahvalo in spomin na petdesetletni jubilej poklanja ta dnevnik mladi Slovenki Juti Zarnik-ovi Franja Tavčarjeva, Ljubljana 8/2 1918*«. ²³

Gmotno in moralno je, v soglasju z dr. Tavčarjem, podpirala revne in nadarjene dijake ter študente. Nekateri izbranci so lahko vsako opoldne prihajali na kosilo. Te dobrotljivosti se spominja Pavel Perko, dijak iz Poljan, ki je doštudiral za duhovnika. Dijakom so s kosilom postregli v kuhinji ali v sobici poleg nje, kadar jih je prišlo več hkrati. Družina in povabljeni gostje so, kot je bila navada v meščanski družini, obedovali v jedilnici. Čeprav so bili domači prijazni z njimi, so dijaki, v glavnem revnega kmečkega porekla, doživljali nelagodje in zadrego, ko so prestopili prag gosposke meščanske hiše. A z dobrim učnim uspehom so si zagotavljali gostoljubje Tavčarjeve kuhinje. S prekrški ali učnim neuspehom je bilo zagotovljenih dnevnih toplih obrokov hrane hitro konec. Takšna usoda je doletela tudi mladega Ivana Cankarja. Franja je namreč na široko odprla vrata še zlasti obetajočim mladim literatom. Tako je na kosilo nekaj časa zahajal tudi Cankar, dokler si ni z mladostno nepremišljenostjo dokončno zaprl vrat. Iz Tavčarjeve zasebne knjižnice je izmaknil vezan letnik Ljubljanskega zvona, izgini- lo pa je tudi nekaj Marijaninih (kuharičinih) prihrankov.²⁴ Čeprav je Franja spor zgladila, je bil Tavčar nepopustljiv – Cankar si je nakopal njegovo hudo zamero. V hišo Tavčarjevih so zahajali tudi drugi predstavniki moderne.

Likovni umetniki so podporo vračali z umetniškimi deli. Nekateri še kot dija- ki, drugi kot že uveljavljeni umetniki (Ivan Grohar, Ivana Kobilca, Jurij Šubic, Ivan Vavpotič).²⁵ Hiša v Ljubljani in dvorec na Visokem sta bila polna umetniških del domačih umetnikov, slikarjev in kiparjev.²⁶ Z loškega območja so bili kot dijaki podpore deležni predvsem tisti iz Poljanske doline, med njimi že omenjeni Pavel Perko ter slikarja Franjo Kopač iz Žirov in Pavel Bozovičar iz Zminca pri Škofji Loki.

Franja je bila večkrat botra novorojencem pri krstu in birmancem.²⁷ Ohranjen je jedilni pribor z vgraviranimi inicialkami, na priloženi vizitki pa je lastnoročno Franjino posvetilo: »*Malemu Martinu pošilja mali spomin njegova botra Franja dr. Tavčarjeva*«. ²⁸

Franja je bila pokroviteljica številnih prireditev in obletniških praznovanj. Nanjo so se obračali mnogi organizatorji veselic. Med njimi so bili tudi dobračevski

22 Juta Zarnik je bila vnukinja Valentina in hči Miljutina Zarnika.

23 MGML, inv. števil: 510:LJU;0029261, Spominska knjiga.

24 Perko, Spomini, str. 57.

25 Boršnik, Tavčar Franja, str. 27.

26 B., Jubilej dvorne dame, str. 59.

27 Kljub liberalnemu prepričanju je vsa Tavčarjeva družina ob nedeljah hodila v cerkev, Pipa pa je glasno molila pred jedjo in po njej. Vir: Perko, Spomini, str. 56–57.

28 MGML, inv. števil: 510:LJU;0028601, Jedilni pribor.

gasilci, ki jo v pismu naprošajo za dobitke pri srečelovu na veselici.²⁹ Leta 1927 in 1928 je bila pokroviteljica revij slovenskih narodnih noš. Nagrajenim nošam so bile podeljene diplome, kjer je ime pokroviteljice in častne dvorne dame Franje Tavčarjeve poudarjeno izpisano.³⁰ Ob 60-letnici Gasilskega društva Ljubljana – mesto je bila botra »kumica« razvitju novega društvenega prapora, gasilci pa so v njeno čast priredili baklado.³¹ Poklonila jim je svilen trak, z ročno vezanim ljubljanskim grbom, jugoslovansko trobojnico in napisom: »*Kumica Franja Tavčarjeva, 2. 8. 1930*«. ³²

Franja in Ivan Tavčar, v fotografskem ateljeju Avgusta Bertholda, ob praznovanju življenjskega jubileja (verjetno srebrna poroka, 1912).
(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

Leta 1928, ob svoji 60-letnici, je kot prva in do konca 2. svetovne vojne tudi edina ženska prejela ljubljansko častno meščanstvo. Ob okroglih obletnicah je bila deležna številnih čestitk. Ob praznovanju 60-letnice ji je iz Beograda brzojavno čestitala tudi kraljica Marija.³³ Rada se je fotografirala s svojimi odlikovanji in je uživala ob izkazovanju pozornosti.

Navezanost na obstoječi družbeni red, ki je ženskam nalagal skrb za družino, gospodinjstvo in družabno življenje, so bile naloge, ki jim je ostala zvesta tudi Franja. Vse življenje je ostala narodna dama z veliko začetnico. Dobrodelnost in delovanje »za narodov blagor« sta bili polji, kjer je pustila globoko sled. Feminizmu ni nasprotovala, podpirala je novi val bojevnic za ženske pravice, ni pa aktivno sodelovala pri uveljavljanju zahtev mlajših, bolj aktivnih feministk.³⁴

29 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 13.

30 MGML, inv. štev.: 510:LJU;0026178, Diploma; inv. štev.: 510:LJU;0026173, Diploma.

31 Tomše, *Sto deset let Gasilskega društva*, str. 98.

32 MGML, inv. štev.: 510:LJU;0036233, Prapor.

33 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 12.

34 Budna Kodrič, Franja Tavčar, str. 142; Antić Gaber, Franja Tavčar, str. 111–112.

Dvorna dama jugoslovanske kraljice Marije

V obdobju med obema vojnama je Franja Tavčar postala nesporna avtoriteta in brez njene prisotnosti si niso zamislili skoraj nobenega dogodka. Tudi s Tavčarjem sta bila vzajemen par: Franja mu je s svojimi poznanstvi pomagala pri družbenem vzponu in političnem uveljavljanju, bila mu je navdih pri njegovem literarnem ustvarjanju, Tavčar pa je svojo Franico spodbujal pri njenem javnem delovanju.

Njeno karitativno delovanje v času balkanskih vojn, in tudi kasneje, je bilo že omenjeno. Za svoje zasluge je prejela številna visoka odlikovanja. Večkrat je bila odlikovana z redom sv. Save, prejela je češki red belega leva, visoko bolgarsko odličje in številne častne diplome. Najbolj ponosna je bila na red sv. Save, ki ji ga je podelil srbski kralj Peter I., leta 1911.³⁵ Med 1. svetovno vojno so z različnih strani pritiskali nanjo, naj odlikovanje vrne, a bila je neuklonljiva in pritiskom ni podlegla;³⁶ njen ugled je s tem le še zrasel.³⁷ Zato verjetno ni bilo naključje, da je leta 1925 postala prva slovenska dvorna dama jugoslovanske kraljice Marije Karadorđević.

Jugoslovanski kraljevi dvor je imel po vzoru ostalih evropskih dvorov tudi t. i. dvorne dame – kraljičine spremljevalke in zaupnice. Imenovane so bile na predlog kralja Aleksandra.³⁸ Predlagane so bile gospe z zaslugami ali soproge uglednih mož – Franja Tavčar je »izpolnjevala« oba pogoja. Poleg njenega družbenega udejstvovanja na dvoru prav gotovo niso spregledali, da je bila ob razpadu monarhije in nastajanju nove jugoslovanske države žena ljubljanskega župana in poverjenika (ministra) za prehrano v prvi narodni vladi Države SHS. Kot dvorna dama je bila Franja večkrat klicana na dvor v Beograd. V pripadnostnem kostumu je večkrat spremljala kraljevi par, ki je zlasti v poletnih mesecih rad zahajal v Slovenijo.

Kraljica Marija je tudi sama imela posluh za humanitarno delovanje, med ljudmi je bila priljubljena in spoštovana prav zaradi svojega dobrodelnega udejstvovanja. Zanimala jo je umetnost, imela je velik smisel za likovno ustvarjanje, obiskovala je umetniške razstave.³⁹ Bila je gostja na ljubljanskem velesejmu, s kraljem Aleksandrom in drugimi visokimi gosti so prišli tudi na loški konec. Takoj

35 B., Jubilej dvorne dame, str. 59.

36 Milčinski, *Dnevnik*, str. 22.

37 Budna Kodrič, *Žensko gibanje na Slovenskem*, str. 140.

38 Več podatkov o institutu dvornih dam nisem našla niti v literaturi niti na spletu. Poleg Franje Tavčar so v tej vlogi nastopale še: ga. Hadžić (glavna dvorna dama), Milka Grujić, Leposava St. Pavlović in Eleonora Šverljuga – žena finančnega ministra (imela sta vilo na Bledu). Znano je tudi to, da je dvorne dame kraljice Marije, v svoji neizmerni želji po kraljevem prestolu, namestnik knez Pavel skušal odstraniti z jugoslovanskega dvora, saj so bile zaščitnice kraljice Marije in mladoletnega kralja Petra.

39 Čolović, *Marija Karadorđević*, str. 92.

po poroki leta 1922 sta več mesecev bivala v vili Suvobor na Bledu (na njenem mestu stoji danes Vila Bled). Takrat sta se mudila tudi na ribolovu v Poljanski dolini (22. junija sta lovila ribe pod mostom na Trebiji).⁴⁰ Samo ugibamo lahko, ali nista bila morda tedaj tudi gosta na Visokem. Leta 1936 je vdova kraljica Marija obiskala obrtno industrijsko razstavo v Škofji Loki. Njen in Franjin podpis sta ohranjena v Spominski knjigi, Franja pa je bila tudi članica »reprezentančnega odbora« I. obrtno-industrijske razstave.⁴¹

Franja je imela tudi pravico do javne uporabe naslova častna dvorna dama. To je s pridom uporabljala, saj je častni naslov še povzdignil veljavo tako podpisane dokumenta ali diplome.

Zanimiva je tudi arhivalija, ki jo hranijo v ZAL, Enota v Škofji Loki. Na dokumentu sta lastnoročna podpisa kralja Aleksandra in kraljice Marije ter kraj in datum: Visoko, 31. VIII. 1933. Na sredino lista je vpet posušen cvet vrtnice. Z drugo roko in drugačnim črnilom je na vrhu dokumenta narisana grb Kraljevine Jugoslavije, ob robu pa preprost rastlinski okras. Na napisnem traku spodaj je zabeleženo, da je njegovo veličanstvo kralj Aleksander I. vrtnico podaril Franji Tavčarjevi.⁴² Celotna kompozicija je obdana z ozkim zlatim okvirjem. Kot vse kaže, sta bila kralj in kraljica, dobro leto pred atentatom na kralja Aleksandra v Marseillu, Franjina gosta na Visokem. Franja je v spomin na obisk in uglajeno kraljevo gesto, podarjeni popek posušila in shranila za spomin.⁴³

Visočca – Visočka gospa

Leta 1893 je Anton Hafner, sin poslednje gospodarice na Kalanovini, komaj prepisano visoško posestvo prodal Ivanu in Franji Tavčar. Zanj sta odštela 24.070 goldinarjev in znesek poravnala v dveh obrokih (ob podpisu pogodbe l. 1893 18.000 in preostanek 6.000 goldinarjev šele leta 1916!).⁴⁴ Gradič s posestvom je bil kupljen iz Franjine dediščine oziroma je pri nakupu s svojim denarjem izdatno pomagala teta Ajka.⁴⁵

Z nakupom Visokega se je Tavčarju uresničila želja, da si v bližini rojstnega kraja uredi bivališče za oddih in dom za stara leta. Skupaj z ženo Franjo sta sodila v rang tistih meščanov, ki so v času svojega družbenega in političnega vzpona vlagali v nakup nepremičnin (vile, posestva in dvorce na podeželju). Letne rezidence so bile zunanja znamenja njihovega družbenega statusa.⁴⁶ Tavčarja se je

40 Štukl, Visoki gostje na Loškem, str. 129–130.

41 ZAL-ŠKL, ŠKL 243, Obrtna razstava v Škofji Loki, 1936, t. e. 1, a. e. 1.

42 Gornji datum se ne ujema s spodnjim. Verjetno je prišlo do napačnega prepisa (3. avgust 1933).

43 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 18, Diplome, poklonjene dvorni dami Franji Tavčar.

44 Hafner, Začetek in konec, str. 126.

45 Boršnik, *Ivan Tavčar*, str. 505.

46 Moder, *Meščan na gradu*, str. 5.; Florjančič, Tavčarjev dvorec, str. 291–292.

oprijelo poimenovanje Visoški gospod, sam pa je s posvetilom v Visoški kroniki: »Svoji ženi Frančiški, sedanji Visošci, poklanja Emil Leon 1695«, izkazal spoštovanje Franji kot gospodarici na Visokem.

Nekdaj kmečkemu gospodarstvu sta nova lastnika spremenila namembnost. Kmetovanje je bilo postavljeno na stranski tir, za kmečka dela na posestvu je skrbelo večje število poslov. Ti so pomagali tudi pri gospodinjstvu in skrbi za otroke, kar se je poznalo pri gospodarjenju. Franja je uvajala novosti v živinorejo. V hlevu je bilo, poleg nekaj konj in prašičev, manjše število govedi (kot so ga imeli Kalanovi), a bilo je bolj kakovostne pasme. Zanimivo, da so doma namolženo mleko tudi sami predelovali in mlečne izdelke pošiljali na ljubljanski trg kar z rednim avtobusom.⁴⁷

Družina in redni obiskovalci so tu preživljali počitnice in proste konce tedna. V ta namen so Visoko tudi preuredili. Okolico so urejali po vzoru plemiških dvorcev. Na Visokem je bil zaposlen vrtnar, ki je skrbel za urejenost parka.⁴⁸

Domači fantje in gostje so uživali tudi v igranju tenisa, lovu in ribolovu. V družinskem albumu sta pod naslovom »Dopoldne na Visokem« dve fotografiji: Pipa in njeni prijateljici si krajšajo čas z ročnimi deli (leta 1908), na drugi Tavčar z moško družbo meče karte. Albumi s fotografijami nam prikazujejo vsakdan Visoških v prvih dveh desetletjih 20. stoletja.⁴⁹ Umirjeno življenje na Visokem je bilo Tavčarju navdih za podlistek, ki ga je objavil v Slovenskem narodu, leta 1900.⁵⁰

Franja Tavčar s hčerko Pipo, ob Volbenškem sejmu, okoli 1910. (dokumentacija MGML)

47 Rupnik, Gospodarjenje, str. 309.

48 Rupnik, Gospodarjenje, str. 311.

49 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 5, a. e. 23, 24.

50 Tavčar, Poljanska idila, str. 1.

Franja in Ivan Tavčar v krogu gostov ob praznovanju Tavčarjeve 60-letnice na Visokem, leta 1911.
(dokumentacija MGML)

Franja je na Visoko med počitnicami vabila tudi okoliške dijake in študente, ki so v družbi imenitnih gostov brusili svoje manire in se učili salonskega obnašanja. Vladalo je prijetno družabno razpoloženje, igrali so krocket, se sprehajali, kopali v Poljanski Sori ali vozili s čolnom. Na voljo jim je bila bogato založena knjižnica.⁵¹ Eden takih študentov je bil že omenjeni Pavle Bozovičar. Še na stara leta je imel v svoji sobi obešeno sliko sadovnjaka na Visokem, ki ga je naslikal, ko je tam preživeljals šolske počitnice.⁵² Med počitnicami so verjetno nastale tudi kopije portretov Ančke in Janeza Kalana, visoških Kalanov, ki danes visijo v zbirki Kalanovega pohištva v Loškem muzeju.

Na vrata Visokega pa so trkali tudi drugi obiskovalci: potovka, ki je prinašala »flance«, občinska uboga in reveži, ki so bili deležni skromne, a redne podpore; Rusi – vojni ujetniki, ki so opravljali sezonska kmečka dela (košnjo ipd.); Aleksij, ki je za mesečno plačilo 12 kron pomagal na Visokem; Lah (med njimi tudi Pietro); take in podobne zapise najdemo v ohranjenem ostanku pol iz knjige izdatkov in prejemkov.⁵³ Škoda, da ni ohranjenega več gradiva.

Po 1. svetovni vojni, ko je Tavčar že vedel za svojo bolezen, je na Visokem preživel večino časa, Franja pa se je posvetila skrbi za njegovo zdravje.⁵⁴ Leta 1923

51 Perko, Spomini, str. 56–57.

52 Ferle, Pomladna impresija, str. 276.

53 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 14, Gospodarski dokumenti Tavčarjevih z Visokega.

54 Bartol, Franja Tavčerjeva, str. 35.

najprej umre teta Ajka, Franjina druga mati in zaščitnica, kmalu za njo pa tudi dr. Ivan Tavčar. Izguba dveh dragih oseb naenkrat je bila za Franjo boleča. Odela se je v črnino, ki je poslej ni več odložila. Svojci so na Visokem uredili spominsko sobo, kjer so hranili Tavčarjeve osebne stvari, leposlovne rokopise in redko korespondenco.⁵⁵

In kako je bilo na Visokem, ko je Visošča ostala sama? Leta 1928 je Visoko obiskala Vera Dostal, mlada pisateljica in profesorica, in svoje vtise objavila v časopisu *Jutro* (1928), ki jih kratko povzemam.

Po dveh urah peš hoje iz Škofje Loke je dosegla Visoko in po lesenem pokritem mostu prečkala Soro. Skozi lepo urejen park se je najprej poklonila na pisateljevem grobu.

Nato ji je gospa Tavčarjeva razkazala gradič.

Refektorij, velika obednica, kjer je Tavčar sprejel goste ob svoji 70-letnici, je bil poslikan s starimi freskami. Nad eno od miz je bil naslikan sv. Duh, nad drugo Bog Oče in nad tretjo Kristus. Refektorij je bil v prvotnem, najstarejšem delu dvorca oziroma gradu, kot je po pripovedovanju gospe Tavčarjeve zapisala Dostalova. Peljala jo je tudi v lovsko sobo, kjer so na obiskovalko naredile vtis trofeje, divji prašič, medvedja glava in nagačeni volk, stare puške ter lovske priprave.

Sledila je »škofova soba«. Ob njenem obisku je bila opremljena s starinskimi fotelji in nastavki z umetnim sadjem. Ob steni sta stali dve stekleni omari. V eni so bile »pristine stare narodne noše z lepimi vzorci.«⁵⁶ Njeno pozornost je pritegnila lepa svilena ruta, z naslikanima podobama cesarja Maksimiljana in cesarice. Ob cesarski poroki sta take rute podarjala služinčadi. Kako je ruta zašla na Visoko, ji Franja ni vedela povedati. V drugi omari je visel dolg svilen trak. Prababica Tavčarjeve je živela za časa Francozov in je bila prava lepotica. Trak naj bi dobila na velikem plesu kot kotiljon, na njem so bili zapisani Vodnikovi verzi.⁵⁷ Poleg traku so visele smolnate kroglice, nanizane na vrstico. Služile so kot zdravilno sredstvo, kot talisman. Potovale so od hiše do hiše, če je koga bolel vrat, oči ali ušesa, so mu smolnato ogrlico obesili okrog vratu.⁵⁸ Omari sta skrivali še mnogo zanimivosti: eno najstarejših razglednic na slovenskih tleh, ki sta jo z razstave v Londonu poslala gostilničar Guzelj in njegova žena. Potovala sta skozi Pariz in

55 Med vojno se je velika večina uničila. Del je ohranjen v Loškem muzeju in v ZAL, Enota v Škofji Loki. O usodi Tavčarjeve zapuščine z Visokega piše Marja Boršnik v Pripombah k izdaji Tavčarjevih zbranih del. Vir: Tavčar, *Zbrano delo* 1, str. 371.

56 Franja je bila zbirateljica starin, še zlasti ženskih ročnih del. Leta 1903 je na povabilo umetno obrtnega muzeja v Plznu na razstavo poslala dva zaboja tekstilij z vezeninami in čipkami ter nekaj drugih umetnostno obrtnih izdelkov in fotografij. Vir: ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 17.

57 Po opisu sodeč, bi lahko šlo za pentlje iz svilenega atlasa, ki jih je žena guvernerja Lattermanna podarjala plesalkam na praznovanju »mirovega godu« ob odhodu Francozov iz slovenskih dežel l. 1814. Vir: Josip Mal, *Zgodovina*, str. 212.

58 Šifrer Bulovec, Jagode za oči, str. 322–323.

Priznanje ljubljanskega Sokola sestri Franji Tavčar, ob njeni 70-letnici, leta 1938. Diplomo je izdelal Elko Justin (1903–1966), grafik in ilustrator. (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

in skrinja z rdečimi srci, na mizi star koledar iz leta 1687, iz katerega naj bi črpal za Visoško kroniko.⁶⁰

Na Visokem so bila vrata vedno odprta. Prijajali so prijatelji, Tavčarjevi politični sopotniki, kulturni delavci in umetniki. Pridružili so se jim tudi drugi občudovalci Tavčarjeve literarne zapuščine. Bila so prava romanja na pisateljev grob. Ivan Prijatelj je na Visoko prihajal že kot študent, pogosto pa je bil na delovnih

Bruselj in za potovanje potrebovala tri mesece.⁵⁹ (Del teksta v članku manjka, op. M. F.) Številni so bili tudi stari tiski. Na steni je visela »diploma« iz jezuitskega kolegija v Ljubljani, slike slikarja Rempfa (verjetno pravilno Remb, op. M. F.) in druge zanimivosti.

Nato sta prišli v Tavčarjevo sobo. Tu so bile stene pokrite z njegovimi diplomami. Na mizi so bili Ivanovi zvezki iz osnovne šole, l. 1859 in 1860, skicirka, nad mizo sliki njegovega očeta in matere. Poleg je bila slika Tavčarjevega dekleta, ko je študiral na Dunaju in Franjina slika iz otroških let (verjetno družinski portret Franje s starši, ki ga je po fotografijah naslikal F. A. Sterle, op. M. F.). Na drugi mizi je bila knjiga s čestitkami ob njegovi 70-letnici in sožalna knjiga. Posebej je bilo razstavljeno sožalje kralja Aleksandra. Na stari pisalni mizi v kotu je bilo gradivo za drugi in tretji del Visoške kronike, v predalih njegovi rokopisi. Zraven pisalne mize je stala široka visoka postelja z baldahinom, nad njo pa upodobitev Tavčarja na smrtni postelji, avtorja Franja Kopača. Na steni so bili obešeni še star raztrgan slamniki in trnki.

Slovenska soba, tik za Tavčarjevo, je bila opremljena s starim »narodnim pohištvom«; ob steni dve nizki postelji

59 Razglednica je ostala na Visokem iz zapuščine Kalanov. Vir: Hafner, Začetek in konec, str. 119.

60 Dostal, Na Visokem, str. 5.

obiskih, ko je pripravljaj Tavčarjeve Zbrane spise.⁶¹ Kot profesor je na »teren« vodil svoje študente. Na Visokem se je, poleg Franja Kopača, večkrat mudil tudi akademski slikar Franjo A. Sterle.

Za konec naj omenim še obisk profesorskega ceha. Leta 1932, na zadnji počitniški ponedeljek popoldan, ob svojem tretjem sestanku, so škofjeloški profesorji obiskali Visoko in bili gostje pri gospe Franji Tavčarjevi. Poklonili so se na pisateljevem grobu, potem pa jim je Franja razkazala »vse visoško domovanje« in jih odlično pogostila na vrtu. Kratko poročilo je ohranjeno v kroniki, fotografije v albumu pa pričajo, da so bili res prisrčno sprejeti.⁶² V gosti kostanjevi senci na čelu mize sedi gostiteljica, profesorski ceh pa se hladi s pivom.

Novico o smrti gospe Franje dr. Tavčarjeve, vdove po slovenskem politiku, deželnem in državnem poslancu, ljubljanskem županu in pisatelju dr. Ivanu Tavčarju, narodne dame, voditeljice slovenskega ženstva ter velikodušne dobrotnice, častne dvorne dame in ljubljanske častne meščanke, so objavili v vseh slovenskih časopisih. Umrila je v Ljubljani, 8. aprila 1938, dva meseca po praznovanju svoje 70-letnice. Pokopana je v družinski grobnici na Visokem. Njeno zadnje slovo v spremstvu Sokolov je fotografsko dokumentiral loški fotograf Janko Šelhaus.

KRATICE:

MGML Muzej in galerije mesta Ljubljane

ZAL-ŠKL Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki

VIRI:

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki:

ŠKL 259, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1930–1995, t. e. 1, a. e. 1, Kronika sestankov loških profesorjev, 1930–1965.

ŠKL 243, Obrtna razstava v Škofji Loki, 1936, t. e. 1, a. e. 1.

ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, Visoko - Ljubljana, 1800–1951, t. e. 3, Arhivsko gradivo Franje Tavčar; t. e. 4, Fotografije; t. e. 5, a. e. 23, 24.

LITERATURA:

Antić Gaber, Milica: Franja Tavčar. V: *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana : Založba Tuma in SAZU, 2007, str. 108–112.

Anžič, Sonja: Hiše na Novem trgu in okolici ter njihovi lastniki in prebivalci v 19. stoletju. V: *Novi trg z okolico: arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 2006, str. 151–187.

Boršnik, Marja: *Ivan Tavčar : leposlovni ustvarjalec*. Maribor : Založba Obzorja, 1973.

B. Božka: Jubilej dvorne dame gospe Franje Tavčarjeve. V: *Žena in dom* 1938, let. 9, štev. 2, str. 59.

61 Tavčar, *Zbrano delo* 1, str. 370.

62 ZAL-ŠKL, ŠKL 259, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1930–1995, t. e. 1, a. e. 1, Kronika sestankov loških profesorjev, 1930–1965; Dolenc, Profesorski ceh, str. 74.

- Bartol, Marica: Franja Tavčerjeva. V: *Ženski svet 1925*, let. 3, štev. 2, str. 33–35.
- Boršnik, Marja: Tavčar Franja r. Košenini. V: *Slovenski biografski leksikon*, 12. zv., Ljubljana, 1980, str. 27–28.
- Budna Kodrič, Nataša: Žensko gibanje na Slovenskem do druge svetovne vojne. V: *Splošno žensko društvo 1901–1945*, Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 16–27.
- Budna Kodrič, Nataša: Franja Tavčar. V: *Splošno žensko društvo 1901–1945*, Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003 str. 138–143.
- Čolović, Danica Kača, Čolović, Srđan: *Marija Karađorđević : kraljica - majka*. Beograd : Arhiv Srbije, 2001.
- Dolenec, Ivan: Profesionisti ceh v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 15, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1968, str. 72–77.
- Dostal, Vera: Na Visokem. V: *Jutro*, 27. 5. 1928, let. 9, štev. 124, str. 5.
- Ferle, Mojca: Pomladna impresija – v spomin akademskemu slikarju Pavlu Bozovičarju (10. 1. 1910–17. 8. 2001). V: *Loški razgledi* 48, Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2001, str. 273–276.
- Florjančič, A. Pavel: Tavčarjev dvorec na Visokem na prelomu stoletja. V: *Loški razgledi* 44, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1997, str. 291–297.
- Govekar, Fran: Franja in dr. Ivan Tavčar. V: *Življenje in svet* 1928, let. 2, štev. 6, str. 171–175.
- Govekar, Minka: Petindvajsetletnica ženskega dela. V: *Slovenska žena*, Ljubljana : Yougoslave Express Reclame Company, 1926 (v Trstu : Edinost), str. 186–194.
- Govekar, Minka: Franja dr. Tavčarjeva. V: *Slovenski narod*, 4. februar 1928, štev. 29, str. 3.
- Hafner, Pavle: Začetek in konec visoških Kalanov. V: *Loški razgledi* 16, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1969, str. 112–127.
- Hribar, Ivan: *Moji spomini* I. Ljubljana : Slovenska matica, 1983.
- Jeraj, Mateja: Minka Govekar. V: *Splošno žensko društvo 1901–1945*, Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 144–154.
- Justin, Mara: Franja Tavčarjeva. V: *Slovenska žena*, Ljubljana : Yougoslave Express Reclame Company, 1926 (v Trstu : Edinost), str. 195–197.
- Košmelj, Vida: *Železniki skozi čas*. Radovljica : Didakta, 2007.
- Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. II. del. Celje : Mohorjeva družba, 1993.
- Milčinski, Fran: *Dnevnik 1914–1920*. Ljubljana : Slovenska matica, 2000.
- Moder, Gregor, et al.: *Meščan na gradu. Iz zapuščine Ivana Hribarja*. Podsreda : Kozjanski park, 2001.
- Perko, Pavel: Spomini: Dr. Ivan Tavčar in Ivan Cankar. V: *Korenine: med tnalom in nakovalom*, Gorenja vas : Klub študentov Poljanske doline, 1994, str. 56–57.
- Rupnik, Stane: Gospodarjenje na Visokem. V: *Loški razgledi* 44, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1997, str. 306–314.
- Stergar, Katja: Cilka Krek. V: *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana : Založba Tuma in SAZU, 2007, str. 103–107.
- Štukl, France: Visoki gostje na Loškem. V: *Loški razgledi* 38, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1991, str. 127–130.
- Šifrer Bulovec, Mojca: Jagode za oči. V: *Loški razgledi* 55, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2009, str. 322–323.

Tavčar, Ivan [uredila in z opombami opremila Marja Boršnik]: *Zbrano delo* 1–8, Ljubljana : DZS, 1951–1959.

Tomše, Franci (ur.): *Sto deset let Gasilskega društva Ljubljana mesto 1870–1980*. Ljubljana : Gasilsko društvo, 1980.

Zemljič, Igor; Marica Nadlišek Bartol. V: *Splošno žensko društvo 1901–1945*, Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 278–292.

Summary

From »The Lace Dealer's Francka« to lady-in-waiting and mistress of Visoko. Franja Tavčar (1868–1938)

Franja Tavčar was born on 8.2.1868 in Ljubljana. Her parents died when she was still a young child and she grew up with an old uncle, Fran Lukman, a wealthy lace dealer. Her Aunt Ajka (Josipina Arce) ensured that she had an excellent middle class education and, at the same time, brought her up as a nationally conscious Slovene. At one of the national events at which Franja always actively participated, she became acquainted with the writer Ivan Tavčar. Tavčar was 36 and Franja was 18 when they were married in May 1887. Through her excellent and authoritative public appearances, Franja quickly took on the role of leader of Ljubljana national womanhood. As a capable organiser, she worked in the charitable and humanitarian fields and became the doyenne of national ladies. She cooperated in the founding of the Women's Gymnastics Society (Atena), the General Women's Society (1901) and numerous other middle class liberal societies and many institutions for helping needy women and children. She organised numerous charitable campaigns and events, and she supported talented pupils and students (in the fields of literature and fine arts). At the end of the First World War, she played an important role in the struggle for the autonomy of the Slovenes (she collected signatures in support of the May Declaration).

She received many awards and decorations for her national activities. In 1925 she became the first Slovene lady-in-waiting at the court of the Yugoslav Queen Marija Karadorđević. In 1928, at the time of her 60th anniversary, she was the first (and until the end of the Second World War the only) woman to receive honorary citizenship of Ljubljana.

In 1893, Franja and Ivan Tavčar, as wealthy and prominent Slovene citizens, bought Visoko manor in the Poljane valley and transformed it into a residence for relaxation and a home for their old age. Franja was an excellent hostess and many guests came to Visoko.

Dr. Ivan Tavčar died in 1923, after an illness of several years. Franja arranged a memorial room for him at Visoko. A great many admirers of Tavčar's literary heritage came to his funeral.

Franja Tavčar died on 8.4.1938 in Ljubljana, two months after celebrating her 70th birthday. She is buried in the family tomb in Visoko.